SCIENCE HUB REVIEW
2026
Volume 1
Issue 3
www.sciencehubreview.uz
ILMIY ELEKTRON JURNAL

UMUMIY O‘RTA TA’LIM MAKTABLARIDA MA’NAVIY-MA’RIFIY ISHLARNI TASHKIL ETISH VA BOSHQARISH: 2017–2025-YILLARDAGI INSTITUTSIONAL ISLOHOTLAR VA TAKOMILLASHTIRISH MODELI

Xolbo‘taev Abror Dilshod o‘g‘li

Jizzax shaxar Sayiljoyi akademik litseyi

Annotatsiya

Maqolada umumiy o‘rta ta’lim maktablarida ma’naviy-ma’rifiy ishlarni tashkil etish va boshqarishning nazariy asoslari hamda 2017–2025-yillarda amalga oshirilgan institutsional islohotlar tahlil qilingan. Normativ-huquqiy hujjatlar, O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasining 2025/2026 o‘quv yili ma’lumotlari va Prezidentning 2025-yil 8-sentabrdagi PQ-277-son qarori asosida maktablarda ma’naviy-ma’rifiy ishlar bo‘yicha boshqaruv yuklamasi hududlar kesimida baholangan. Natijada “maqsadli-normativ – boshqaruv – mazmuniy-texnologik – natijaviy-baholash” bloklaridan iborat tizimli model hamda o‘quvchilarning ma’naviy kamolotini baholash mezonlari taklif etilgan.

Kalit so‘zlar

ma’naviy-ma’rifiy ishlar, ta’lim menejmenti, direktor o‘rinbosari, maktab maslahatchisi, “Tarbiya” fani, mafkuraviy immunitet, maktab–oila–mahalla hamkorligi.

Аннотация

В статье анализируются теоретические основы организации и управления духовно-просветительской работой в общеобразовательных школах и институциональные реформы 2017–2025 гг. На основе нормативных актов, данных Национального комитета по статистике за 2025/2026 учебный год и постановления Президента ПП-277 от 8 сентября 2025 г. оценена управленческая нагрузка по регионам. Предложена системная модель и критерии оценки духовного развития учащихся.

Ключевые слова

духовно-просветительская работа, управление школой, школьный консультант, предмет «Тарбия», идеологический иммунитет.

Abstract

The article examines the theoretical foundations of organizing and managing spiritual and educational (moral-civic) work in general secondary schools of Uzbekistan and the institutional reforms of 2017–2025. Drawing on legal acts, 2025/2026 official statistics

and Presidential Resolution PQ-277 of 8 September 2025, it estimates the regional management load and proposes a four-block system model with criteria for assessing students' moral development.
Keywords
moral education, school management, deputy director, school counselor, "Tarbiya" subject, ideological immunity, school–family–community partnership.

Kirish

Yosh avlodni yuksak ma'naviyatli, mustaqil fikrlaydigan va milliy hamda umuminsoniy qadriyatlarga sodiq shaxs etib tarbiyalash O'zbekiston ta'lim siyosatining ustuvor yo'nalishi bo'lib qolmoqda. Globallashuv, axborot oqimining keskin ortishi va "ommaviy madaniyat" ta'siri sharoitida maktab ma'naviy-ma'rifiy ishlarining mazmuni, shakli va ularni boshqarish mexanizmlari tubdan qayta ko'rib chiqilishini talab etmoqda. Birinchi Prezident I.A.Karimov ta'kidlaganidek, ma'naviy tarbiya masalasida "hushyorlik va sezgirlik"ni yo'qotish jamiyatni "umumbashariy taraqqiyot yo'lidan chetga" chiqarib qo'yishi mumkin [9, B.114].

So'nggi yillarda bu sohada muhim institutsional o'zgarishlar ro'y berdi: 2020-yildan "Odobnoma", "Vatan tuyg'usi", "Milliy istiqlol g'oyasi va ma'naviyat asoslari" hamda "Dunyo dinlari tarixi" fanlari yagona "Tarbiya" faniga birlashtirildi [5]; 2023-yilda qabul qilingan "O'zbekiston – 2030" strategiyasida maktab va mahalla hamkorligida axloqiy tarbiyani kuchaytirish vazifasi qo'yildi [6]. Eng so'nggi yangilik sifatida Prezidentning 2025-yil 8-sentabrdagi PQ-277-son qarori bilan maktablarda yangi "maktab maslahatchisi" lavozimi joriy etildi va buning uchun ma'naviy-ma'rifiy ishlar bo'yicha direktor o'rinbosarining har bir maktabdagi ortiqcha shtatlari hisobidan 3 400 shtat birligi ajratildi [7]. Mazkur qaror ijrosi yuzasidan Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligining 2025-yil 30-sentabrdagi 368-son buyrug'i qabul qilinib, yangi lavozim 2025-yil 1-oktabrdan ishga tushirildi [8].

Ilmiy adabiyotlarda ma'naviy-axloqiy tarbiyaning mazmuni (O.Musurmonova, U.Mahkamov, S.Nishonova), milliy tarbiyalanganlik mezonlari (M.Quronov) [10–12] hamda xorijda xarakter tarbiyasi (T.Lickona, M.Berkowitz) va maktab–oila–jamoa hamkorligi (J.Epstein) [14–16] keng o'rganilgan. Biroq maktab darajasida ma'naviy-ma'rifiy ishlarni *boshqarish* – vazifalarni sub'yektlar o'rtasida taqsimlash, yuklamani

me’yorlash va natijani baholash masalalari, ayniqsa 2025-yildagi tuzilmaviy o‘zgarishlardan keyingi holat yetarli tadqiq etilmagan.

Tadqiqot maqsadi – umumiy o‘rta ta’lim maktablarida ma’naviy-ma’rifiy ishlarni tashkil etish va boshqarish samaradorligiga ta’sir etuvchi omillarni aniqlash hamda yangi institutsional sharoitga mos boshqaruv modelini ishlab chiqish. **Vazifalar:** 1) sohadagi normativ-huquqiy bazaning evolyutsiyasini tahlil qilish; 2) rasmiy statistika asosida boshqaruv yuklamasini hududlar kesimida baholash; 3) sub’yektlar o‘rtasidagi funksional taqsimotni aniqlash; 4) samaradorlikni baholash mezonlarini taklif etish.

Materiallar va metodlar

Tadqiqot aralash nazariy-empirik dizaynga asoslandi. **Birinchidan**, 2016–2025-yillarda qabul qilingan 9 ta asosiy normativ-huquqiy hujjat (qonunlar, Prezident farmon va qarorlari, Vazirlar Mahkamasi qarori, vazirlik buyrug‘i) hujjatli tahlil (document analysis) usulida mazmuniy kodlashtirildi: har bir hujjat “maqsad”, “sub’yekt”, “mexanizm” va “maktab amaliyotiga ta’siri” kategoriyalari bo‘yicha tavsiflandi. **Ikkinchidan**, Milliy statistika qo‘mitasining 2025/2026 o‘quv yili boshidagi o‘quvchilar, maktablar va o‘qituvchilar soni to‘g‘risidagi ochiq ma’lumotlari ikkilamchi tahlil qilinib, “bir maktabga to‘g‘ri keladigan o‘quvchilar soni” va “bir o‘qituvchiga to‘g‘ri keladigan o‘quvchilar soni” ko‘rsatkichlari hisoblandi [17; 18]. PQ-277-son qarorga ko‘ra har bir maktabda ma’naviy-ma’rifiy ishlar bo‘yicha bitta direktor o‘rinbosari shtati qoldirilgani sababli, birinchi ko‘rsatkich bir direktor o‘rinbosariga to‘g‘ri keladigan o‘rtacha o‘quvchilar yuklamasi sifatida talqin qilindi. **Uchinchidan**, magistrlik dissertatsiyasi doirasida to‘plangan nazariy materiallar, pedagogik kuzatish va sinf rahbarlari bilan suhbatlar natijalari tizimli tahlil va modellashtirish usullari bilan umumlashtirildi.

Tadqiqot cheklovi shundaki, hisoblangan yuklama ko‘rsatkichlari o‘rtacha qiymatlar bo‘lib, maktablar o‘lchamining hudud ichidagi farqlarini aks ettirmaydi; xususiy maktablar va ixtisoslashtirilgan maktablar alohida ajratilmagan.

Natijalar

1. Normativ-huquqiy bazaning evolyutsiyasi. Hujjatli tahlil sohadagi siyosat uch bosqichda rivojlanganini ko‘rsatdi (1-jadval): 2016–2018-yillarda ma’naviy-ma’rifiy ishlar tizimini qayta tiklash va muvofiqlashtirish; 2020–2023-yillarda tarbiya mazmunini

o‘quv rejasiga integratsiyalash va strategik maqsadlarga bog‘lash; 2025-yildan boshlab esa maktab tuzilmasini funksional jihatdan qayta taqsimlash va maktabdan tashqari ta’lim bilan vertikal bog‘lash.

1-jadval

Maktablarda ma’naviy-ma’rifiy ishlarni tartibga soluvchi asosiy hujjatlar (2016–2025)

Hujjat	Sana	Maktab amaliyotiga asosiy ta’siri
“Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida”gi Qonun (O‘RQ-406)	14.09.2016	Yoshlar tarbiyasida davlat va jamoat tuzilmalari mas’uliyati belgilandi
Harakatlar strategiyasi to‘g‘risidagi Farmon (PF-4947)	07.02.2017	Ma’naviy-axloqiy tarbiya ustuvor yo‘nalish sifatida belgilandi
Ma’naviy-ma’rifiy ishlar samaradorligini oshirish to‘g‘risidagi Qaror (PQ-3160)	28.07.2017	Sohani tizimli muvofiqlashtirish, tarmoq bo‘ylab vertikal tuzilma yaratildi
Yoshlarni ma’naviy-axloqiy va jismoniy barkamol etib tarbiyalash to‘g‘risidagi Qaror (PQ-3907)	14.08.2018	Ta’lim muassasalarida tarbiya tizimini sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarish
“Tarbiya” fanini joriy etish to‘g‘risidagi VMQ-422	06.07.2020	To‘rt fan yagona “Tarbiya” faniga birlashtirildi (1–9-sinflar 2020/2021, 10–11-sinflar 2021/2022)
“Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun (O‘RQ-637)	23.09.2020	Ta’lim va tarbiyaning uzviyligi qonuniy mustahkamlandi
“O‘zbekiston – 2030” strategiyasi (PF-158)	11.09.2023	Maktab–mahalla hamkorligida axloqiy tarbiyani kuchaytirish, kitobxonlikni oshirish
Maktabdan tashqari ta’limni yangi bosqichga olib chiqish to‘g‘risidagi Qaror (PQ-277)	08.09.2025	“Kelajak” markazlari va “maktab maslahatchisi” lavozimi; har maktabda 1 ta MM ishlari bo‘yicha direktor o‘rinbosari
MMTV buyrug‘i (368-son)	30.09.2025	Yangi lavozim 01.10.2025 dan joriy etildi; ortiqcha o‘rinbosar shtatlari qisqartirildi

Manba: muallif tomonidan lex.uz va rasmiy manbalar asosida tuzilgan [1–8].

2. Maktab tarmog‘i dinamikasi va boshqaruv yuklamasi. Rasmiy ma’lumotlarga ko‘ra, umumta’lim maktablari soni 1991/1992 o‘quv yilidagi 8 557 tadan 2025/2026

o‘quv yilida 11 118 taga yetgan; faqat oxirgi besh yilda 937 ta maktab qo‘shilgan (1-rasm) . 2025/2026 o‘quv yili boshida maktablarda 6,87 mln o‘quvchi ta’lim olgan va 577,7 ming o‘qituvchi faoliyat yuritgan.

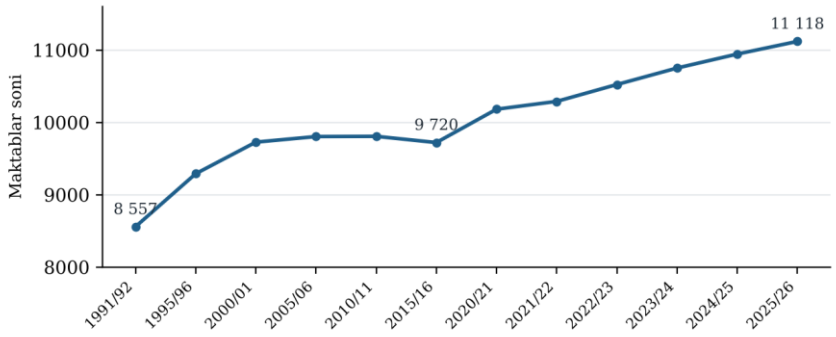

1-rasm. Umumta’lim maktablari sonining dinamikasi (1991/1992–2025/2026), birlik. Manba: Milliy statistika qo‘mitasi ma’lumotlari asosida

Hisob-kitoblar shuni ko‘rsatdiki, respublika bo‘yicha bir maktabga o‘rtacha 618 nafar o‘quvchi to‘g‘ri keladi. PQ-277 qarorining yangi tartibida bu ko‘rsatkich, aslida, ma’naviy-ma’rifiy ishlar bo‘yicha bitta direktor o‘rinbosarining o‘rtacha “tarbiyaviy auditoriyasi” hisoblanadi. Hududlar o‘rtasidagi tafovut sezilarli: Toshkent shahrida bu ko‘rsatkich 1 117 nafarni tashkil etsa, Jizzax viloyatida 476 nafar, ya’ni 2,3 baravar kam (2-jadval, 2-rasm).

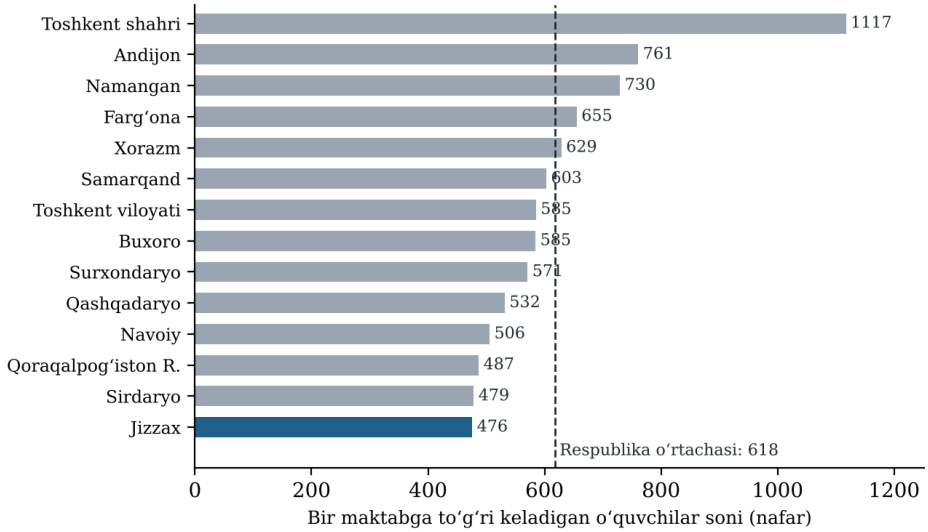

2-rasm. Bir maktabga (MM ishlari bo‘yicha bir direktor o‘rinbosariga) to‘g‘ri keladigan o‘quvchilar soni, 2025/2026. Manba: muallif hisob-kitobi.

2-jadval

Hududlar kesimida maktab tarmog‘i va yuklama ko‘rsatkichlari (2025/2026 o‘quv yili)

Hudud	O‘quvchilar, ming	Maktablar	O‘qituvchilar, ming	O‘quvchi / maktab*	O‘quvchi / o‘qituvchi
Qoraqalpog‘iston R.	375,5	771	40,7	487	9,2
Andijon	634,7	834	46,3	761	13,7
Buxoro	348,4	596	33,4	585	10,4
Jizzax	284,6	598	25,7	476	11,1
Qashqadaryo	688,1	1 294	65,1	532	10,6
Navoiy	195,7	387	22,3	506	8,8
Namangan	571,3	783	42,6	730	13,4
Samarqand	814,2	1 350	65,1	603	12,5
Surxondaryo	572,8	1 003	52,3	571	11,0
Sirdaryo	165,1	345	14,2	479	11,6
Toshkent viloyati	547,2	935	40,2	585	13,6
Farg‘ona	733,4	1 119	60,6	655	12,1
Xorazm	377,4	600	35,1	629	10,8
Toshkent shahri	562,1	503	34,1	1117	16,5
Respublika	6 870,5	11 118	577,7	618	11,9

** PQ-277 qaroridan so‘ng bir maktabda MM ishlari bo‘yicha bitta direktor o‘rinbosari qolishini hisobga olib, ushbu ustun bir o‘rinbosarga to‘g‘ri keladigan o‘rtacha o‘quvchilar sonini ifodalaydi. Manba: [17–19] asosida muallif hisob-kitobi.*

3. Sub’yektlar o‘rtasidagi funksional taqsimot. PQ-277 qarori ma’naviy-ma’rifiy ishlarni yagona shaxs zimmasidan bir nechta mutaxassis o‘rtasida taqsimlangan modelga o‘tkazdi. Direktor o‘rinbosari amaliy psixolog bilan birgalikda o‘quvchilar xulq-atvorini xalqaro tajriba asosida ishlab chiqilgan indikatorlar orqali tahlil qilish va individual rejalarni tasdiqlash vazifasini oladi; maktab maslahatchisi esa to‘garaklar, loyihalar, debatlar, o‘quvchilar o‘zini o‘zi boshqarishi va “Kelajak” markazlari bilan aloqani yo‘lga qo‘yadi [7]. Dissertatsiya materiallari va qaror talablarini qiyoslash asosida tuzilgan taqsimot 3-jadvalda keltirilgan.

3-jadval

Ma’naviy-ma’rifiy ishlar sub’yektlarining funksional taqsimoti (2025-yildan keyin)

Sub’yekt	Asosiy vazifalari	Boshqaruvdagi xavf va tavsiya
MM ishlari bo‘yicha direktor o‘rinbosari	Rejalashtirish, muvofiqlashtirish, xulq-atvor monitoringi, sinf rahbarlari faoliyatini nazorat qilish	Yuklama yuqori (o‘rtacha 618 o‘quvchi) – raqamli monitoring vositalari zarur
Maktab maslahatchisi	To‘garaklar, ijtimoiy va ekologik loyihalar, debatlar, yetakchilik, maktabdan tashqari ta’lim bazasini yuritish	Vazifalar takrorlanishi – lavozim yo‘riqnomalarini o‘zaro moslashtirish
Amaliy psixolog	Diagnostika, “xavf guruhi” o‘quvchilari bilan individual ish	Faqat “muammoli” o‘quvchiga e’tibor – profilaktik yondashuvga o‘tish
Sinf rahbari / “Tarbiya” o‘qituvchisi	Darsda va sinfdan tashqari tarbiya, ota-onalar bilan muloqot	Formal tadbirlar – faol va interfaol metodlarga o‘tish
Oila va mahalla	Ota-onalar kengashi, mahalla tuzilmalari bilan profilaktika	Hamkorlik epizodik – yillik qo‘shma reja

4. Takomillashtirish modeli. Tahlil natijalariga tayanib, to‘rt blokdan iborat tizimli model ishlab chiqildi (3-rasm). Modelning yangiligi shundaki, unda 2025-yilgi tuzilmaviy o‘zgarishlar hisobga olinib, direktor o‘rinbosari “bajaruvchi”dan “muvofiqlashtiruvchi va tahlilchi” roliga o‘tkaziladi, natijaviy blokdan boshqaruv blokiga doimiy qayta aloqa ta’minlanadi.

Natijaviy-baholash bloki uchun M.Quronovning uch qatlamli o‘lchov tizimi va xarakter tarbiyasi bo‘yicha xalqaro tajriba asosida mezon va ko‘rsatkichlar tizimi taklif qilindi (4-jadval).

4-jadval

O‘quvchilar ma’naviy kamolotini baholash mezonlari va ko‘rsatkichlari

Mezon	Ko‘rsatkichlar	Diagnostika vositalari
Bilish	Milliy va umuminsoniy qadriyatlar, tarix, huquqiy me’yorlar haqida bilim	Test, “Tarbiya” fani bo‘yicha baholash
Motivatsion-qadriyatli	Qadriyatlarga ijobiy munosabat, ma’naviy ehtiyoj va qiziqish	Anketa, Likert shkalasi, insho tahlili
Faoliyatli-xulqiy	Tadbir va loyihalardagi faol ishtirok, kitobxonlik, xulq-atvor	Kuzatish kundaligi, portfolio, ERP.PORTFOLIO moduli
Mafkuraviy immunitet	Axborotni tanqidiy baholash, manipulyatsiyani aniqlay olish	Keys-topshiriqlar, media-savodxonlik testi

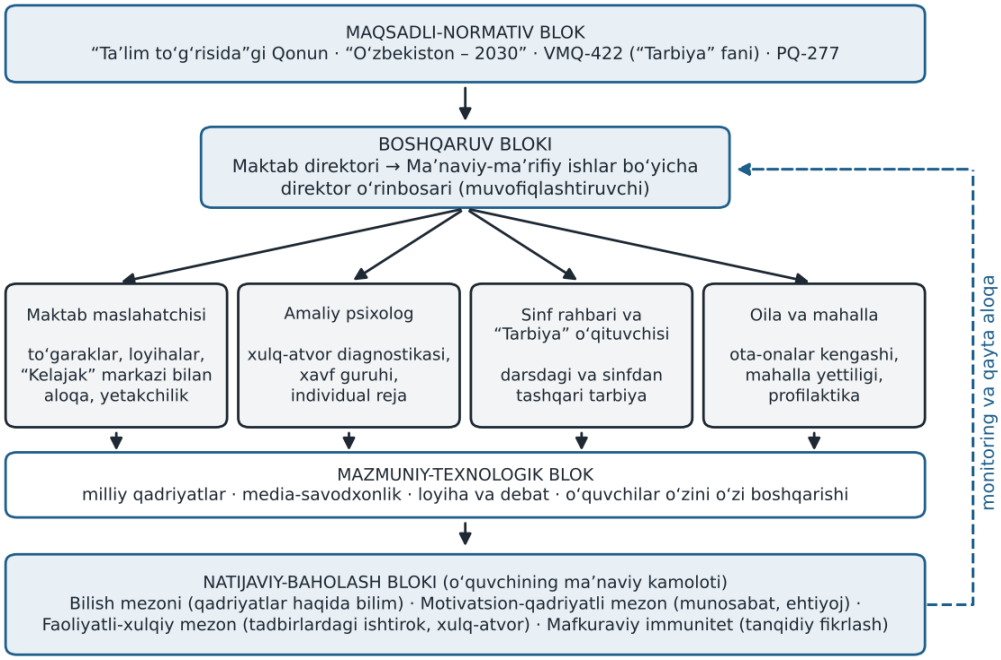

3-rasm. Maktabda ma’naviy-ma’rifiy ishlarni tashkil etish va boshqarishning tizimli modeli (muallif ishlanmasi).

Muhokama

Olingan natijalar ikki asosiy xulosaga olib keladi. Birinchidan, 2025-yilgi islohot ma’naviy-ma’rifiy ishlar sohasida “miqdoriy” yondashuvdan (tadbirlar soni, hisobotlar) “funksional” yondashuvga o‘tishni anglatadi. Bu xorijiy tadqiqotlarda samarali deb e’tirof etilgan “butun maktab yondashuvi” (whole-school approach) g‘oyasiga mos keladi: M.Berkowitz va M.Bier xulosasiga ko‘ra, xarakter tarbiyasi alohida tadbirlar bilan

emas, balki maktab hayotining barcha jabhalariga singdirilgan va o‘quvchilarning faol ishtirokiga asoslangan dasturlar orqali natija beradi . Maktab maslahatchisining loyiha, debat va o‘zini o‘zi boshqarish faoliyatiga yo‘naltirilishi aynan shu tamoyilni amalga oshirish imkonini yaratadi.

Ikkinchidan, statistika tahlili yangi tizimning “zaif nuqtasi”ni ochib berdi – katta shaharlarda boshqaruv yuklamasi o‘rtacha ko‘rsatkichdan ancha yuqori. Toshkent shahri, Andijon va Namangan viloyatlarida bir direktor o‘rinbosariga 730–1 117 nafar o‘quvchi to‘g‘ri kelishi individual yondashuvni qiyinlashtiradi. Shu bois yirik maktablarda shtat me’yorini o‘quvchilar soniga bog‘lash (masalan, har 800–1 000 o‘quvchiga 1 shtat), maktab maslahatchisi lavozimini birinchi navbatda shu hududlarda joriy etish va xulq-atvor monitoringini raqamlashtirish maqsadga muvofiq. Aksincha, kichik maktablar ko‘p bo‘lgan Jizzax, Sirdaryo va Qoraqalpog‘iston Respublikasida asosiy muammo yuklama emas, balki kadrlar malakasi va maktabdan tashqari infratuzilmaga yetib borish bo‘lishi mumkin.

Dissertatsiya doirasidagi kuzatishlar ham ko‘plab maktablarda ma’naviy-ma’rifiy ishlar ta’lim-tarbiyaning “qo‘shimcha vositasi” sifatida qaralishini, tadbirlar esa ko‘pincha bayram sanalariga bog‘langan formal tusda o‘tkazilishini ko‘rsatdi. J.Epsteinning maktab–oila–jamoa hamkorligi nazariyasi va U.Bronfenbrennerning ekologik tizimlar yondashuvi bu muammoni hal qilishda oila va mahallani “tadbir ishtirokchisi” emas, balki tarbiyaviy jarayonning teng huquqli sub’yekti sifatida ko‘rish zarurligini asoslaydi. Taklif etilgan modelda oila va mahalla bevosita boshqaruv blokiga bog‘langanining sababi shu.

Tadqiqotning cheklovlari ham mavjud: yuklama ko‘rsatkichlari hudud bo‘yicha o‘rtacha qiymatlarga asoslangan, yangi lavozimning amaldagi samaradorligi esa hali empirik baholanmagan. Kelgusi tadqiqotlarda 4-jadvalda keltirilgan mezonlar asosida tajriba-sinov ishlari o‘tkazilib, “maktab maslahatchisi” joriy etilgan va etilmagan maktablar natijalarini qiyosiy tahlil qilish rejalashtirilgan.

Xulosa

1. Maktablarda ma’naviy-ma’rifiy ishlarni tartibga soluvchi siyosat 2016–2025-yillarda “tizimni tiklash” bosqichidan “mazmunni integratsiyalash” va “funksional qayta

taqsimlash” bosqichiga o‘tdi; PQ-277-son qaror bu jarayonning eng so‘nggi va tub bosqichi hisoblanadi.

2. 2025/2026 o‘quv yilida bir maktabga (MM ishlari bo‘yicha bir direktor o‘rinbosariga) o‘rtacha 618 nafar o‘quvchi to‘g‘ri keladi, hududlar o‘rtasidagi farq 2,3 baravarga yetadi; bu shtat me’yorlarini maktab o‘lchamiga bog‘lash zaruratini ko‘rsatadi.

3. Taklif etilgan to‘rt blokli model direktor o‘rinbosari, maktab maslahatchisi, psixolog, sinf rahbari, oila va mahalla faoliyatini yagona maqsad atrofida muvofiqlashtirish hamda natijalarni bilish, motivatsion-qadriyatli, faoliyatli-xulqiy va mafkuraviy immunitet mezonlari bo‘yicha baholash imkonini beradi.

4. Amaliy tavsiyalar: lavozim yo‘riqnomalarini o‘zaro moslashtirish; direktor o‘rinbosarlari va sinf rahbarlari uchun media-savodxonlik va xulq-atvor monitoringi bo‘yicha malaka oshirish modullarini joriy etish; maktab–mahalla qo‘shma yillik rejasini majburiy hujjat sifatida belgilash.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida”gi Qonuni. 14.09.2016, O‘RQ-406. // lex.uz.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni. 07.02.2017, PF-4947. // lex.uz.

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ma’naviy-ma’rifiy ishlar samaradorligini oshirish va sohani rivojlantirishni yangi bosqichga ko‘tarish to‘g‘risida”gi qarori. 28.07.2017, PQ-3160. // lex.uz.

4. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. 23.09.2020, O‘RQ-637. // lex.uz.

5. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida “Tarbiya” fanini bosqichma-bosqich amaliyotga joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori. 06.07.2020, 422-son. // lex.uz/docs/4885018.